

УДК391.7 (477)

Лойко Єлизавета Миколаївна

учениця

Київська гімназія міжнародних відносин з поглибленим вивченням іноземних мов № 323, Україна

Тиндирика Олена Олександрівна,

учитель історії

Київська гімназія міжнародних відносин з поглибленим вивченням іноземних мов № 323, Україна

Лойко Єлизавета Николаевна

ученица

Киевская гимназия международных отношений с углубленным изучением иностранных языков № 323, Украина

Тындырыка Елена Александровна

учитель истории

Киевская гимназия международных отношений с углубленным изучением иностранных языков № 323, Украина

Loiko Yelyzaveta

pupil

Kiev High School of International Affairs in-depth study of foreign languages № 323, Ukraine

Tyndyryka Olena

a history teacher

Kiev High School of International Affairs in-depth study of foreign languages № 323, Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ПРИКРАС ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТРАДИЦІЙНОМУ ВБРАННІ УКРАЇНОК (XIX-XX СТ.)

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ УКРАИНСКИХ ЖЕНСКИХ УКРАШЕНИЙ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ТРАДИЦИОННОЙ ОДЕЖДЕ УКРАИНОК (XIX – XX СТ.)

UKRAINIAN NATIONAL FEATURES WOMEN'S JEWELRY AND THEIR USE IN TRADITIONAL CLOTHING UKRAINIANS (XIX-XX CENTURIES)

Анотація: У статті розглянуто особливості автентичних українських жіночих прикрас, проведено їх класифікацію за видами та історико-етнографічними регіонами (кінець XIX ст. – початок XX

століття), зроблено висновки за проведеним анкетуванням щодо знань молоді про українські національні жіночі прикраси та їх застосування у сучасному одязі українок.

Ключові слова: автентичність, жіночі прикраси, класифікація, призначення, сучасність, використання, одяг.

Аннотація. В статье рассмотрены особенности аутентичных украинских женских украшений, проведено их классификацию по видам и историко-этнографическим регионам (конец XIX ст. – начало XX столетия), сделано выводы по проведенному анкетированию о знаниях молодёжи об украинских национальных женских украшениях и их использованием в современной одежде украинок.

Ключевые слова: аутентичность, женские украшения, классификация, назначение, современность, использование, одежда.

Abstract: The features authentic Ukrainian women's jewelry, made their classification by type, historical and ethnographic regions (the end of the XIX century - beginning of XX century), was concluded by a questionnaire on knowledge of youth on the Ukrainian national women's jewelry and their application in modern Ukrainians clothing.

Keywords: authenticity, women's jewelry, classification, designation, present and use clothing.

Актуальність теми. Українські національні жіночі прикраси – яскраві, вражаюче красиві, самобутні, передають любов українок до краси та інформацію від предків до потомків. Дослідження вчених довели, що прикраси існують дуже давно. В культурах різних народів є самобутні прикраси, які люди використовували як обереги, як захист від сил природи і як яскраве доповнення до свого одягу. Ідея нанизувати намистини на нитку прийшла із давнини, але зберіглася до наших часів і сучасні жінки із задоволенням купують, виготовляють самостійно та носять різні яскраві намиста. Барвиста природа України сприяє розвитку естетичного сприйняття прикрас в одязі українських жінок. Значення прикрас в одязі жінки не втратило своєї актуальності до сьогоднішнього часу.

Постановка проблеми. Метою роботи є дослідження тенденцій розвитку та різноманітності національних українських жіночих прикрас в

різних історико-етнографічних регіонах України(кінець XIX ст. – початок XX століття)та знань молоді про українські національні жіночі прикраси і їх застосування у сучасному одязі українок.

Результати дослідження.Вбрання людей з найдавніших часів мало різні прикраси. Якщо необхідність одягу можна пояснити кліматичними умовами, то необхідність в одязі прикрас складно пояснити. Більшість вчених вважає, що наявність прикрас в одязі відігравали охоронно-магічну роль, намаганням людини захистити себе від можливих неприємностей навколишнього світу. Прикраси мало також естетичну функцію, яку зберегли і до наших часів. З часом магічний смисл прикрас втрачався поступаючись естетичному вигляду.

Численні прикраси із металу дійшли до наших часів як археологічні знахідки та зберігаються в різних музеях України. Древні слов'яни мали розвинутий рівень ювелірної майстерності. Про це свідчать прикраси з виїмчастими емаллями: фібули, підвіски, бляхи. Особливість жіночих прикрас V- VI ст. були застібки-фібули, які були відображенням образу Богині-матері [1]. Прикраси із такими застібками зберіглися і до наших часів.За часів Київської Русі значно розширився діапазон прийомів та технік виготовлення прикрас. З'явилися шийні гривні, чільця, браслети, скроневі кільця, намиста з металевих намистин та різні за формою підвіски, ланцюжки з пустотілих бляшок на шарнірах, перстні.

В кінці VII на початку VIII століття в містах, зокрема, в Києві, розвивається золотарське ремесло. Особливої популярності набули «дукачі» - нагрудні прикраси, які виготовлялись із монет, старанно обрамлених «косичкою» із металу та підвішених на ланцюжку до основи також виготовленої із металу та прикрашеної каміннями або емаллю. Дукачі зберігалися в національних українських прикрасах доволі довгий час.

Сережки, як жіноча прикраса, також набули поширення в VII – VIII століття. Мали вони просту форму та виготовлювалися із металів та прикрашались камінням. Заміжні жінки носили прості сережки, без каменів, а дівчата полюбляли більш барвисті. Заможні жінки дозволяли собі вдягати довгі сережки із великою кількістю каменів.

Перстні для пальців рук виготовляли із широкого асортименту металів. В архівних документах обручки як атрибут весільного обряду згадуються з VII століття.

Жіночі прикраси XIX-XX ст. мали значення і як прикраси для жінок і також цінилися як капітал сім'ї. Часто прикраси передавали у спадок. Жінки із бідних сімей не поступалися у кількості та якості жіночих прикрас жінкам із багатих сімей. Вони носили велику кількість нашійних прикрас. Іноземців дивували вбогість українських сіл та кількість намист на шиях селянок, які часто коштували більше, ніж дім.

Історико-етнографічне районування України чітко окреслено на період кінця XIX –початок XX століття. До дослідження спільного та відмінного у прикрасах українок цього періоду прийнято етнографічні макрорегіони Полісся та Карпат. Ці регіони територіально відокремлені один від одного та розташовані вздовж кордонів України (північного та західного) віддалені від промислових центрів та ізольовані природними чинниками. В Карпатах та Поліссі збереглося багато традиційного одягу та прикрас. У одязі та прикрасах селян збереглося більше архаїчних рис, бо селяни менше наслідували модні європейські традиції в одязі. Треба враховувати прикордонне розташування обраних для дослідження регіонів України, що зумовило взаємовплив між українською культурою та сусідніми народами: поляками, білорусами, росіянами – на Поліссі та угорцями, румунами, словаками, поляками – в Карпатах. Результати дослідження спільного та різного у традиційних українських жіночих прикрасах в різних історико-етнографічних регіонах (кінець XIX ст. –

початок ХХ століття) наведено в табл.1. Національні жіночі прикраси поділено автором на прикраси для голови та нашійні і нагрудні - ті, що вдягали на шию. Окремо виділено прикраси для вух (сережки) та рук і пальців рук (перстні). В табл. 1 наведено традиційні назви прикрас.

Таблиця 1.

Спільне та різне у традиційних українських жіночих прикрасах в різних історико-етнографічних регіонах (кінець ХІХ ст. – початок ХХ століття) (складено автором за опрацьованими літературними джерелами [1,2,3]).

Історико-етнографічний регіон	Прикраси для голови	Нашійні прикраси	Прикраси вух	Прикраси рук та пальців рук
Полісся				
Волинське Полісся	Дівчата: стрічки «косніки», «бинди», «жічки». Жінки: хустинки	Намісто: «пацьори», «коралі», личмани, менталики, крижики	Сережки: «завушниці», «кульчики» з міді та бронзи	Немає даних
Житомирське Полісся	Дівчата: стрічки «косніки», «чуб». Жінки: хустинки, волосся намотували на «кібалок», «чепець»	«Дукачі», «малітовки», коралі дуже рідкі	Немає даних	Перстні «бручки»
Київське Полісся	Дівчата: «суконки», хустинки Жінки: ситцеві «каптури», хустинки	Червоне коралове намисто	Сережки «кульчики» переважно мідні	Перстні із простими камінцями
Чернігівське Полісся	Дівчата: хустинка у вигляді віночка із відкритим тім'ям, в коси вплітали «кісники» Жінки: очіпок, хустинки.	Різнокольорове намисто із скла, намисто із бурштину, «дукачі», «коралі» із срібними рифами, «плетінки» із бісеру	Сережки срібні	Перстні
Новгород-Сіверське Полісся	Дівчата: одна коса із червоною	Намісто із різнокольорового скла, «дукач» із	Немає даних	Немає даних

	стрічкою. Жінки: «очіпок», намітка, хустка.	бантом, перли.		
Карпати				
Бойківщина	Дівчата: різнокольорові стрічка або нанизані на стрічку дрібні срібряні монети. Жінки: «кичка», «рантух», «чепці»	«Драбинки» із бісеру, «панцьорки», хрестики металеві,	Немає даних	Перстні
Гуцульщина	Дівчата: «карабулі». Жінки: хустки	Намісто із різнокольорового скла, «гривни», «гердани», «згарди», медальони, «пацьорки», «крижи»	Немає даних	Мідні, срібні і скляні браслети, каблучки із старих грошей
Покуття	Дівчата: коса, прикрашена стрічками Жінки: «очіпок», «кичка», хустки	Багато разків намиста та «коралів», «гердани», «селянки»	«Кільчики» зі стрічкою	
Лемківщина	Дівчата: одна коса із червоною стрічкою «запліткою». Жінки: «чепці», хустинки, «фацелик».	«Криза», дрібні срібні «пацьорки», червоні «коралі», великий хрест на стрічці	Немає даних	Немає даних
Буковина	Дівчата: «коди», «трава», «карабуля», «капелюшиння» вінок, одна квітка. Жінки: «намітка», «фес», «тарілочка».	Різноманітні намиста, «гердани», «коралі», «ланцюжки», хрестики на стрічці, монети «дукачі», «пацьорики». «салби».	Немає даних	Немає даних
Закарпаття	Жінки: хустинки, «примітки»,	Намісто, «пацьорики» та «гарди»	Немає даних	Немає даних

	очіпки. Дівчата: вінки із штучних квітів, «парта».	(прикрашали також і молодих парубків). Бісерні прикраси.		
--	---	---	--	--

За проведеним аналізом отриманих результатів проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Дівчата у всіх регіонах України прикрашали голову вінками із штучних квітів та стрічками, в окремих регіонах (наприклад, Бойківщина) в коси вплітали стрічки із монетками. Жінки у всіх регіонах України покривали голову хустками, які зав'язували по-різному. В багатьох регіонах жінки одягали на голову та ховали волосся під очіпками, «рантухами», «кичками». Що стосується нашійних прикрас, до яких переважно відносяться різні намиста, то як дівчата, так і жінки надягали на себе їх дуже багато. На шию одягали хрестик на мотузці або в деяких регіонах Карпат (Покуття, Лемківщина, Закарпаття) бісерні прикраси, які щільно прилягали до шиї. Потім вдягали багато разок коралів (якщо вони були у сім'ї) або намиста із інших каменів, перли. «Пацьорики» прилягали щільніше до шиї, а «згарди», намиста з монетами та дукачі розташовували майже на грудях жінки. Щодо застосування в якості прикрас сережок та перстнів, то даних про них збереглося менше, тому не можна із певністю сказати, що селянки у всіх регіонах України прикрашали себе цими прикрасами, але на Гуцульщині жінки мало прикраси у вигляді браслетів та перстнів.

Найбільш популярною прикрасою українок XIX-XX століття вважалось нашійне намисто із червоного коралу, яке називалось «коралі». Завозили корали до України із Венеції. Вважалось, що як більше коралів на жінці, то її ніяка хвороба або «чари» не візьмуть. Корал вважався лікувальним. Якщо жінка здорова, то коралове намисто блискуче та яскраве, якщо вона захворіла – то коралове намисто тускле та блідне. Коралове намисто нанизували однаково: крупніші намистини розташовували посередині низки, а потім менші та менші і самі малі

розташовували біля застібки. Цікаво, що таке розташування намистин в намистах збереглося і до наших днів.

На Волині особливо цінним вважалось також і бурштинове намисто. Намистини вирізали гострим ножом і нанизували на мотузку або нитку із кінського волосся, розташовуючи намистини таким же чином як і в кораловому намисті: більші намистини всередині, а менші - ближчі до застібки. Низки бурштинового намиста робили довгі – часто нижче середини грудей.

Картини майстрів VII-XIX століття показують, що нашійні прикраси українок складали не тільки коралові та бурштинові намиста, а й перли, золоті монети, намисто із іншого цінного каміння. На портретах жінок в українському вбранні різних майстрів можна побачити наскільки багато різних нашійних прикрас вони вдягали. Намисто - найстаріша та найпоширеніша жіноча прикраса. Українки носили багато намиста із коралів, перлів, бурштину, смальти, гранатів. Цінувалося намисто із венеціанського різнокольорового скла, яке завозилися із Італії. Скляне фабричне намисто називалося «пацьорки» і було поширене в Україні в середині XIX ст.

Особливої уваги заслуговують такі прикраси, як «дукачі». Дукач – металева прикраса у вигляді банта з обов'язковою прикріпленою монетою. Слово «дукач» походить від назви західноєвропейської монети «дукат». Початок виготовлення дукачів приходить на VII ст. За сюжетним зображенням медальйони дукачів поділялися на: релігійні, релігійно-побутові, побутові, світські. Дослідження цієї прикраси більше, ніж 30 років займався відомий український вчений-нумізмат І. Спаський. В своїй монографії [4] він здійснив каталогізацію недатованих дукачів, зібрав дані щодо виготовлення та носіння дукачів на території України в ансамблі прикрас. На думку вченого дукачі вироблялися на Лівобережній Україні де і набули найбільшого розповсюдження (Чернігівщині, Полтавщині).

Найпростіші дукачі називалися «личмани» - це монети, до яких приварювалося металеве вушко. Прикрасу носили на червоній стрічці. Личмани були розповсюджені на Волинському Поліссі. Для виготовлення дукачів часто використовували срібні російські або європейські монети або медалі. Монета або медаль – невід’ємна частина дукача.

Носіння дукачів у комплексі традиційних українських жіночих прикрас збереглося до початку ХХ ст. В комплексі прикрас часто був присутній окремий дукач на червоній стрічці та стрічка або намисто з окремо закріпленими монетами. Дукач був обов’язковою прикрасою весільного вбрання жінки. Дукач відіграв роль композиційного центру у нагрудних жіночих прикрасах.

Розвиток металообробного мистецтва у ХІХ - ХХ ст. відбився на виготовленні різних прикрас із м’яких металів. На Гуцульщині набули розповсюдження «згарди» - прикраси із металевих хрестів та «крижи» - великий металевий хрест, прикрашений різними візерунками. «Крижа» вважалась оберегом. «Згарди», які склалися із 9 або 11 хрестиків, нанизаних як намисто на мотузку та розділених між собою трубочкою із латунного дроту або намистинами, також вважалися оберегом. Пізніше на Гуцульщині жінки почали носити один хрестик, як суто християнський символ. У гуцулів були розповсюджені в якості прикрас багато металевих виробів: браслети, брошки, перстні із старих монет. Розмаїття металевих предметів, виготовлених гуцульськими майстрами в якості жіночих прикрас вражає самобутністю, багатством форм та складністю декоративних засобів.

В історико-етнографічних регіонах Карпат велика кількість жіночих прикрас виготовлювалася із бісеру. Традиція виготовлення бісерних прикрас «силянок», «кризи» збереглася і до наших часів. Яскраві маленькі скляні бісеринки захоплюють сучасних майстрів виготовлення жіночих прикрас не менше, ніж 100 років тому. На кожній сучасній виставці hand-

made присутні яскраві бісерні прикраси. Дуже важливо, що традиція виготовлення бісерних прикрас в Україні збереглася і процвітає. Таким чином передається інформація від предків до потомків.

За проведеним аналізом відповідей учнів старших класів та студентів на запитання складеної авторами анкети було зроблено наступні висновки. Найбільшу кількість відповідей на запитання «Які національні українські жіночі прикраси Ви знаєте?» більшість учнів старших класів (87,10%) відповіли «намисто», а більшість студентів (70,87%) відповіли «віночки». Так, за проведеними дослідженнями віночки й намисто є найбільш розповсюдженими національними українськими жіночими прикрасами. Різні види намисто присутні в традиційному українському одязі всіх історико-етнографічних регіонів України. За видами прикрас учні старших класів виділили 10 видів: намисто (87,10%), віночки (48,38%), стрічки (33,87%), сережки (32,26%), хустинки (25,81%), дукачі (14,52%), браслети (12,90%), обручі (8,06%), згарди (3,23%), кулони (1,61%). За видами прикрас відповіді студентів розподілилися наступним чином: віночки (70,87%), намисто (51,18%), сережки (21,26%), браслети (20,47%), хустинки (11,02%), брошки (7,87%), перстні (6,30%), згарди (5,51%). В загальному підсумку респонденти виділили 12 видів прикрас. Ці прикраси дійсно були присутні в композиції традиційного українського одягу в різній мірі в різних регіонах. Те, що до сьогодні сучасна молодь називає ці види прикрас означає, що вони пройшли іспит часом і до сих пір є сучасними жіночими прикрасами і можуть бути застосовані як прикраси сучасними жінками.

Висновки. Українські національні жіночі прикраси прийшли до нас із глибини століть, але не втрачають своєї актуальності та привабливості для жінок і в сьогоденні. За опрацьованими літературними джерелами, архівними матеріалами та картинами відомих художників XIX-XX ст. можна зробити висновок про те, що українські жінки прикрашали голову,

шию, вуха, руки та пальці рук. Це дозволило скласти класифікацію жіночих прикрас за історико-етнографічними регіонами України та провести дослідження, які саме прикраси вдягали жінки. За проведеними дослідженнями анкетування молоді щодо їх знань про національні жіночі прикраси та товари із етнічними мотивами можна зробити висновок про те, що молодь знає багато видів прикрас: віночки, намиста, браслети, кулони, сережки, перстні, навіть, згарди і дукачі. Ці прикраси дійсно були присутні в композиції традиційного українського одягу в різній мірі в різних регіонах. Те, що до сьогодні сучасна молодь називає ці види прикрас означає, що вони пройшли іспит часом і до сих пір є сучасними жіночими прикрасами і можуть бути застосовані в своєму одязі сучасними жінками.

Література:

1. Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – початку ХХ століть./ Г.В. Врочинська. – К.: Родовіт, 2007 – 230 с.
2. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців /О.Ю. Косміна. - К.: Балгія-Друк, 2009. –Т.П.: Полісся. Карпати. – 160 с.
3. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців / О.Ю. Косміна. – К.: Балгія-Друк, 2008.– Т. 1.: Лісостеп. – 160 с.
4. Спаський І.Г. Дукачи і дукачі України / І.Г. Спаський. – К.: Наук.думка, 1970. – 165 с.